

Grzegorz Dzieża

Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

ZMIANY ZASOBÓW PRODUKCJI GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH OBJĘTYCH KONTRAKTACJĄ W LATACH 2001-2004

1. Wstęp

Warunki gospodarki rynkowej wymuszają na produkcji rolniczej zmiany w jej organizacji i strukturze oraz stymulują zarządzających do poszukiwania nowych rynków zbytu (Dzieża 2002). Warunki funkcjonowania producentów rolnych dodatkowo komplikują ograniczenia swobody wyboru działalności produkcyjnych, które wynikają z konieczności podporządkowania produkcji zasadom kooperacji na rynku unijnym. Taka sytuacja może wpływać na zmiany w zasobach produkcyjnych gospodarstw. Jednym z podstawowych czynników wzrostu staje się skala produkcji, a pożądanym zasobem ziemia i dostosowany do jej areалу park maszyn. W latach 2001-2004 przeciętna powierzchnia UR gospodarstw indywidualnych w Polsce zwiększyła się o ponad 5,6% i w 2004 r. wynosiła 7,5 ha. Przeciętny poziom wyposażenia w mechaniczną siłę pociągową wzrósł w tym okresie o ponad 11% (GUS 2004)¹. Całokształt przemian dostosowujących gospodarstwa indywidualne do wymienionych ograniczeń nie odzwierciedla jednak oczekiwań przetwórców co do wiarygodności producentów surowców i możliwości pozyskania odpowiedniej ilości i jakości surowca. Cena uzyskiwana za kontraktowane surowce nie zadowala rolników.

¹ Zmiany w stosunku do roku 1995 wynoszą prawie 12% dla przeciętnej powierzchni UR gospodarstw i prawie 23% wyposażenia w mechaniczną siłę pociągową. Dane GUS odnoszące się do przeciętnej powierzchni dotyczą początku 2004 r., natomiast dotyczące wyposażenia w mechaniczną siłę pociągową – końca roku 2003.

2. Cel i metoda badań

Analizę zmian powierzchni gospodarstw oraz wyposażenia w podstawowe maszyny i urządzenia do produkcji roślinnej przeprowadzono na podstawie wyników badań ankietowych gospodarstw współpracujących z chłodnią zlokalizowaną na terenie woj. kujawsko-pomorskiego. Dynamikę zmian badanych czynników określono na podstawie badań ankietowych populacji gospodarstw indywidualnych, które zawarły umowy kontraktacyjne na produkcję i dostarczanie warzyw oraz wywiadu kierowanego przeprowadzonego z kadrą zarządzającą zakładu. Badanie wykonano na grupie 76 obiektów w roku 2001 i na 80 obiektach w 2004 r. W badanym okresie następowały znaczne zmiany doboru gospodarstw współpracujących z przetwórnią. W tym okresie z różnych powodów zmianie uległo ponad 80% gospodarstw, a do bezpośredniego porównania zakwalifikowano 13 gospodarstw, co stanowi 17,1%² badanej zbiorowości.

3. Wyniki badań

Wszystkie gospodarstwa zlokalizowane są na terenie woj. kujawsko-pomorskiego. Poziom wykształcenia właścicieli gospodarstw jest charakterystyczny dla całego sektora gospodarstw indywidualnych w Polsce. Wykształcenie na poziomie zasadniczym i podstawowym obejmuje prawie 70% właścicieli w 2001 r. i 48% w 2004 r. Wyższy poziom wykształcenia (wykształcenie średnie i wyższe) prezentowany jest przez właścicieli gospodarstw o powierzchni 15-20 i 20-50 ha (przekroczył tam 46% w 2001 r.), natomiast w następnych badaniach odsetek właścicieli lepiej wykształconych wzrósł odpowiednio do 50 i 65% w tych grupach obszarowych.

Bardzo zbliżony jest wiek właścicieli obu badanych grup. Prawie połowa właścicieli gospodarstw, tj. 47,4% (2001 r.) i 49,6% (2004 r.), jest w wieku poniżej 40 lat. Najwyższy odsetek młodych właścicieli odnotowano w gospodarstwach o powierzchni mniejszej niż 10 ha.

Gospodarstwa indywidualne badane w latach 2001 i 2004 należą do grupy większych niż przeciętnie w kraju – ich powierzchnia wynosi odpowiednio ponad 15,6 ha i 40,6 ha³. Maksymalna powierzchnia wynosi 62,80 ha (630 ha w 2004 r.), a minimalny areal 2 ha (4 ha w 2004 r.). W badanej zbiorowości brakuje reprezentacji gospodarstw poniżej 2 ha, i (4 ha w roku 2004 r.). W grupie z 2001 r. dominują gospodarstwa o powierzchni 10-15 ha, stanowiące 29% zbiorowości, następnie obiekty o powierzchni 5-10 ha (25%) oraz gospodarstwa od 20-50 ha, stanowiące 19,7% ogółu badanych gospodarstw. W grupie z roku 2004 gospodarstwa naj-

² W odniesieniu do roku 2001.

³ W roku 2004 współpracę z przetwórnią podjęło 9 gospodarstw z grupy obszarowej powyżej 50 ha. Ich wielkość oscyluje w granicach 51-630 ha, a łączna powierzchnia wynosi 2017 ha. Znaczna większość arealu gospodarstw o powierzchni przekraczającej 100 ha (6 obiektów) użytkuje ziemię na podstawie długoletnich umów dzierżawnych. Przeciętna powierzchnia gospodarstw współpracujących z przetwórnią w 2004 r., skorygowana (pomniejszona o grupę 9 nowych wielkoobszarowych gospodarstw), wynosi 15,3 ha.

mniejsze, do 5 ha, i z grupy dominującej w 2001 r., tj. o wielkości 15-20 ha, mają najmniejszy udział, nie przekraczający 9%. Najliczniejszą grupę stanowią gospodarstwa od 5 do 15 ha (na poziomie 20%) i w grupie dużych gospodarstw 20-50 ha (ponad 32%). Udział gospodarstw wielkoobszarowych przekroczył 12%.

Wszystkie gospodarstwa w badanych latach były lepiej niż przeciętnie w kraju wyposażone w maszyny i urządzenia do produkcji roślinnej (Dzieża 2002). Dotyczy to głównie maszyn niezbędnych do zapewnienia odpowiedniego poziomu technologii i terminowego wykonywania zabiegów o krytycznym charakterze z punktu widzenia organizacji pracy. Gospodarstwa są bardzo dobrze wyposażone w ciągniki. Wszystkie gospodarstwa o powierzchni ponad 10 ha, badane w 2001 r., mają ciągniki (pozostałe grupy obszarowe w ponad 83% przypadków), a z 2004 r. wszystkie większe niż 5 ha (do 5 ha w 57,1%). Przeciętny odsetek gospodarstw posiadających opryskiwacze w 2001 r. obejmował od ponad 72 do 92% gospodarstw, a tylko w grupie obszarowej 5-10 ha liczba ta dotyczyła 33% badanych. Dane z roku 2004 wskazują na poprawę przeciętnego poziomu wyposażenia gospodarstw w opryskiwacze, tj. do wartości od 81-92%. Najniższy odsetek, ok. 43%, dotyczył gospodarstw najmniejszych z grupy obszarowej poniżej 5 ha. Gospodarstwa analizowane w 2001 r. były słabo wyposażone w kosztowne maszyny do zbioru. Odsetek gospodarstw posiadających kombajny wynosił 4,5% w gospodarstwach o powierzchni 10-15 ha, ok. 40% dla gospodarstw z grup obszarowych 15-50 ha oraz 100% dla gospodarstw o powierzchni przekraczającej 50 ha (grupa reprezentowana przez jedno gospodarstwo). W roku 2004 przeciętny udział gospodarstw posiadających kombajny dla tych grup wyniósł odpowiednio ponad 26 i 90%. Podobną tendencję odnotowano w wyposażeniu w deszczownice – w 2001 r. (7,7% w przypadku 15-20 ha, 6,7% dla 20-50 ha i 100% dla gospodarstw powyżej 50 ha) odnotowano mniejszy odsetek gospodarstw niż w 2004 r. (gospodarstwa o powierzchni 5-10 ha – 18,8%, 10-15 ha – 13,3%, 20-50 ha – 23%, a gospodarstwa większe od 50 ha – 40%). Gospodarstwa wyposażone w przechowalnię i chłodnię, obiekty w znacznym stopniu niezależni od decyzji o terminie sprzedaży produktów od zmian pogody i wahań cen rynkowych, miały w 2001 r. ograniczoną reprezentację wśród badanych gospodarstw. Chłodnię i przechowalnię odnotowano tylko w jednym gospodarstwie z grupy obszarowej o powierzchni 20-50 ha i w jednym o powierzchni przekraczającej 50 ha (odsetek odpowiednio 6,7 i 100%). W analizie dotyczącej gospodarstw w 2004 r. odnotowano znaczny wzrost udziału gospodarstw posiadających takie urządzenia, tj. po jednym gospodarstwie w grupie obszarowej do 5 ha i 15-20 ha, w 2 gospodarstwach z grupy 5-10 ha, 3 gospodarstwach o powierzchni 20-50 ha i w 6 obiektach, których powierzchnia przekroczyła 50 ha (co stanowi odpowiednio: 14,3 i 16,7, 12,5, 11,5, 60%).

Bezpośrednie porównanie grupy 13 gospodarstw, które w latach 2001-2004 współpracowały z chłodnią, wskazuje na zmiany głównych czynników produkcji. Powierzchnia gospodarstw ogółem wzrosła w tym czasie o ponad 34%, tj. ze 186,4 ha do 250,3 ha (tab. 1). Zmianom powierzchni, które objęły wszystkie grupy obszarowe, towarzyszyły również zmiany udziału gospodarstw w poszczególnych

grupach. Wszystkie przypadki powiększenia gospodarstwa zrealizowano na zasadzie nabycia prawa własności. Na niezmienionym poziomie odnotowano wyposażenie w opryskiwacze, wzrosła natomiast liczba ciągników (1), kombajnów (2) i deszczowni (jedna w gospodarstwie o powierzchni 6 ha).

Tabela 1. Struktura udziału gospodarstw porównywanych w latach 2001-2004

Rok badań	Wyszczególnienie	Grupy obszarowe gospodarstw (w ha)						Ogółem
		do 5	5-10	10-15	15-20	20-50	ponad 50	
2004	Liczba gosp.	1	3	4	1	3	1	13
	Powierzchnia	4	21,75	51,54	16,96	91	65	250,25
2001	Liczba gosp.	2	2	4	3	2	0	13
	Powierzchnia	8,13	12,5	44,63	51,09	70,05	0	186,4

Zródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Zmiany wyposażenia, ułatwiający transport i rozszerzający możliwości pozyskiwania nowych rynków zbytu, w opinii większości ankietowanych spowodowane są niesatysfakcjonującymi cenami skupu kontraktowanych płodów rolnych. Największym dynamizmem wykazali się zarządzający gospodarstwami mniejszymi, tj. od 5 do 50 ha, gdzie przeciętna liczba samochodów dostawczych i ciężarowych w roku 2004 wzrosła o ponad 66% w stosunku do roku 2001. Podobne zmiany zaobserwowano w wyposażeniu w chłodnie i przechowalnie. Inwestycje takie miały miejsce w gospodarstwach z grupy powierzchniowej od 5 do 10 ha, 15-20 ha i powyżej 50 ha. W początkowym okresie funkcjonowania przedsiębiorstwa umowy kontraktacyjne zawierano z rolnikami z gospodarstw zlokalizowanych w bezpośrednim otoczeniu zakładu. Względny fitosanitarne, potwierdzone opiniami laboratorium zakładowego, skłoniły zarządzających chłodnią do ograniczenia maksymalnej odległości gospodarstw do 60 km od przetworni. W 2000 r. lokalizacja większości gospodarstw znajdowała się w zalecanym, optymalnym dla przetworni obszarze. Decyzje zarządzających dotyczące wyboru partnerów dostarczających surowiec zbiegły się w czasie z procesem wdrażania w zakładzie norm HACCP⁴ (Chądzyński 2003). W celu zapewnienia nieprzerwanych dostaw surowca w 2001 r. przewidywanym kierunkiem pozyskiwania surowców miało być ograniczenie skupu kontraktowanego na rzecz skupu na wolnym rynku. Wszystkie badane gospodarstwa współpracujące z przetwornią objęte są systemem zapewnienia bezpiecznej żywności HACCP. Zdaniem kadry zarządzającej chłodnią prowadzenie dokumentacji HACCP, a szczególnie zapewnienie wysokich wymagań co do jakości produkcji, stanowi istotny czynnik ograniczający dla wielu gospodarstw w otoczeniu przedsiębiorstwa. W ich opinii w rejonie funkcjonowania chłodni jest niewystarczająca liczba gospodarstw, które potrafią spełnić wymagane kryteria jakościowe i przystąpić do współpracy.

⁴ HACCAP (*hazard analysis critical control points*) – analiza zagrożeń w krytycznych punktach kontroli.

4. Podsumowanie

Badane gospodarstwa są większe i wyposażone lepiej niż przeciętnie w kraju w maszyny i urządzenia do produkcji roślinnej. Gospodarstwa rolnicze zlokalizowane w obszarze działalności przetwórci mają możliwość stabilizowania warunków działalności gospodarczej przez zawarcie umowy kontraktacyjnej. W opinii badanych rolników ceny na produkty rolne gwarantowane takimi umowami nie są satysfakcjonujące. Z jednej strony wpływa to na znaczną dynamikę zmian obiektów objętych kontrakcją w kolejnych latach oraz na rozszerzenie udziału o gospodarstwa wielkopowierzchniowe, z drugiej wymusza procesy dostosowania zasobów produkcyjnych gospodarstw mniejszych. Zaobserwowano powiększanie się powierzchni gospodarstw z grup obszarowych do 50 ha oraz inwestowanie w kosztowne maszyny i infrastrukturę techniczną umożliwiającą zmianę strategii wyboru kierunków produkcji i zbytu.

Literatura

- Chądzyński M., *System zapewnienia bezpiecznej żywności HACCP*, [w:] *Agrobiznes 2003, Jakość jako podstawowy instrument konkurencyjności w agrobiznesie*, tom 1, AE, Wrocław 2003, s. 121-128.
- Dzieża G., *Możliwości rozwoju gospodarstw indywidualnych w obszarze bazy surowcowej przetwórci*, [w:] *Agrobiznes 2002, Przemiany w agrobiznesie i obszarach wiejskich oraz ich następstwa*, tom 1, AE, Wrocław 2002, s. 200-206.
- GUS, http://www.stat.gov.pl/dane_spol-gosp/rolnic_lesnict_srodowi/rolnictwo_2004/I_polr/index.htm, 2004.

THE CHANGES OF PRODUCTION RESOURCES OF INDIVIDUAL FARMS CONTRACTED BETWEEN 2001 AND 2004

Summary

The competitiveness of individual farms on the farm product market forces changes of elementary production resources. In the farms of 50 ha area which cooperate with the food processing plant, an increase of farm area and changes of machinery and other equipment was noticed. The investment most often concerned tractors, expensive machinery for carrying and harvesting and also elements of infrastructure such as storages and water-butts. Big area farms specialized in vegetable production displace and smaller ones in co-operation with food processing plants.